

Müasir Azərbaycan dilçiliyinin banilərindən biri – Afad Qurbanov

Ümummilli lider Heydər Əliyev həyatımızın bütün sahələrində olduğu kimi, dilçilikdə də yeni və məqsədyönlü siyasətin aparılmasına və onun tarixi nəticələrindən biri kimi, Azərbaycan dilinin dövlət dili olaraq geniş istifadə olunması və latın qrafikası əsasında yaradılmış müasir əlifbamızın tam tətbiqinin təmin edilməsinə nail olmuşdur.

Hər bir xalqın milli varlığının, mənsuyyətinin atributlarından biri onun ana dili, bu dilin əlifbasıdır. Əlifba, sözün həqiqi mənasında, xalqın milli-mənəvi sərvətidir. Mədəni və mükəmməl əlifba əsasında aparılan yazı sistemi xalqın maddi-mədəni nailiyyətlərinin yaranmasında, yaşamasında və inkişafında başlıca rol oynayır, xalqın dilinin, elmi-ədəbi əlaqələrinin tərəqqisinə xidmət edir.

XX yüzilliyin sonlarına qədər mədəniyyət tariximizdə əlifbamız qədər problemlə ikinci bir məsələ tapmaq çətinidir. Bu məsələnin kökünə vərşaq, görürük ki, hələ qədim dövrlərdə əlifbamız mənəvi basqılara, məhvə məruz qalmışdır. XVI əsrdə Füzuli ərəb qrafikasından düzgün istifadə etməyən, daha doğrusu, qüsurlu yazan katiblərlə bərişə bilməyib: *“Gah bir hərf süqutlə qılır nadiri nar//Gah bir nöqtə qüsurlə gözü kur eylər”*. Burada xatırlatmaq da yerinə düşər ki, XIX əsrdə M.F.Axundov ərəb əlifbasını islah etməyə çalışıb, ilk dəfə olaraq latın və kiril əlifbalarını əsasında əlifba layihəsi hazırlayıb, lakin qaragüruhçu qüvvələr onun həyata keçməsinə mane olublar.

XX yüzilliyin 90-cı illərində latın qrafikalı əlifbaya keçməyin zəruriliyini isə ilk dəfə məhz akademik Afad Qurbanov tutarlı faktlarla əsaslandırıb: **“Kiril qrafikası Azərbaycan dilinin bütün incəliklərinə, onun tələblərinə cavab vermir. İndi işlədiyimiz kiril qrafikalı əlifbada bir sıra düzəldilməsi mümkün olmayan qüsurlar vardır. Eyni zamanda kiril qrafikalı əlifba xalqımızın milli mədəniyyətinin birləşməsinə ancaq mənfi təsir göstərir. Müxtəlif yerlərdə yaşayan azərbaycanlılar bir-birinin nailiyyətləri haqqında birbaşa məlumat ala bilmirlər, milli mədəniyyət arasında möhkəm əlaqə yaranmır. Buna görə də xalqımızın birliyi, onun iqtisadi, siyasi və mədəni inkişafı üçün mü-tərəqqi və yararlı əlifba lazımdır. Bu da indi və gələcəkdə özünü doğrulda bilən latın qrafikası əsasında yeni əlifba olmalıdır”**.

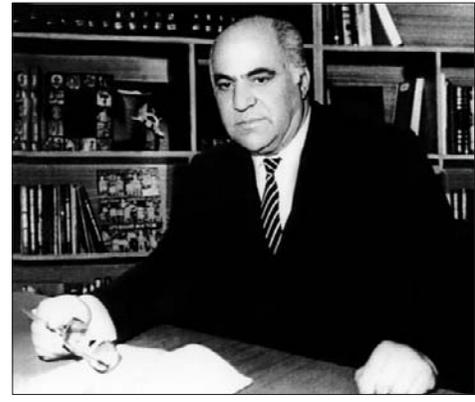
Burada o da qeyd olunmalıdır ki, XX əsrin sonlarında yeni əlifba məsələləri ilə ciddi şəkildə məşğul olan ilk dilçi-alim kimi məhz Afad Qurbanovun adı xüsusi olaraq vurğulanırdı. O, 1989-cu ildən 2001-ci ilə qədər Azərbaycan Elmlər Akademiyasının dilçilik üzrə yeganə üzvü idi və həmin zaman dilçi alimlərimiz sahənin bir sıra problemləri ilə əlaqədar ona müraciət edirdilər.

Azərbaycan dilçiləri müxtəlif dövrlərdə Afad Qurbanova kitablarını hədiyyə edərkən öz avtoqraflarında onun bu sahədəki xidmətlərini qeyd et-

mişlər. Onlardan bəzələrinin fikirlərinə diqqət edək: Akademik Tofiq Hacıyev: **“Görkəmli alim, dilçiliyimizin gələcək taleyində çox şeylər umduğumuz hörmətli Afad müəllimə cansağlığı və yaradıcılıq uğurları arzusu ilə müəllifdən”** (1987). Akademik Ağamusa Axundov: **“Əsərləri ilə dilçiliyimizin inkişafında böyük xidmət göstərən və onu yüksəklərə qaldıran Afad müəllimə səmimi arzularla müəllifdən”** (1997). Akademik Nizami Cəfərov: **“Azərbaycan dilçiliyinin ağısaqqalı, öndə gedəni, flaqmanı Afad müəllimə böyük ehtiramla müəllifdən”** 1998 və **“Dilçiliyimizin (dilçilərimizin) ağısaqqalı, müəllimimiz Afad Qurbanova hörmətlə, sevgilərlə Nizamidən”** (1999). Bütün bunlar A.Qurbanovun Azərbaycan əlifbasına son dərəcə məsuliyyətlə və böyük sevgi ilə yanaşmasının göstəricisidir.

1990-cı il avqust ayının 1-də Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsində keçirilmiş müşavirədə Azərbaycan Əlifba Komissiyası yaradılmış və əlifbanın hazırlanması üzrə bilik və təcrübəsi nəzərə alınaraq akademik Afad Qurbanov həmin komissiyanın sədri təyin edilmişdir. A.Qurbanov 1990-cı ildə latın qrafikası əsasında yeni əlifba layihəsi hazırlayarkən dilimizin səs sisteminin ən səciyyəvi xüsusiyyətlərini əsas götürmüşdür. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Afad Qurbanov latın qrafikalı yeni Azərbaycan əlifbası uğrunda mübarizə aparanda sovet imperiyası hələ çökməmişdi. Bu sətirləri yazarkən onu da xatırlayıram ki, 1 avqust 1990-cı il tarixində “Kommunist” qəzetinin müxbiri “Azərbaycan əlifbası problemi” adlı məqalə hazırlayarkən məhz Afad Qurbanova müraciət etmişdir. Təqdirəlayiq haldır ki, görkəmli alim latın qrafikalı yeni Azərbaycan əlifbası ilə bağlı jurnalistin suallarını cavablandırarkən ən kiçik detala belə zərgər dəqiqliyi ilə yanaşmış, fikirlərini belə yekunlaşdırıb: “Mədəni və mükəmməl Azərbaycan əlifbası yaratmaq öz mahiyyətinə görə müasir ictimai, siyasi və mədəni problemlərin ən mürəkkəbi, bəlkə də ən məsuliyyətəlişidir”.

Bütün bunların davamı olaraq onu da vurğulayaq ki, görkəmli dilçi Afad Qurbanovun latın qrafikalı yeni Azərbaycan əlifbası ilə bağlı göstərdiyi misilsiz xidmətlər sonrakı dövrlərdə tanınmış elm və mədəniyyət xadimlərimiz tərəfindən layiqincə dəyərləndirilib. AMEA-nın sabiq prezidenti, akademik Mahmud Kərimov 2010-cu ildə yazırdı: **“Ölkəmiz müstəqilliyini əldə etdiyi zaman istedadlı alim, bacarıqlı təşkilatçı olan A.Qurbanov bütün qüvvə və səylərini xalqın arzu və istəyi olan müstəqil yeni Azərbaycan əlifbasının yaradılmasına həsr etmişdir. Onun latın qrafikalı yeni əlifbaya keçdiyimiz dövrdə Azərbaycan Əlifba Komissiyasının sədri vəzifəsində (1990) əlifba islahatçısı kimi xüsusi rolu olmuş, hazırladığı əlifba layihəsi geniş ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilərək qəbul edilmişdir”**. Dərin məzmunlu bu sitatın assosiativliyi elə həmin ildə

professor Əzizxan Tanrıverdinin ifadə etdiyi bir fikri eynilə təqdim etməyi zəruri edir: “XX yüzilliyin sonlarında qəbul etdiyimiz latın qrafikasını bütün varlığımızla qorunmalıyıq ki, gələcək nəsillərin qınaq obyektinə çevrilməyək”.

O zaman televiziya və qəzet səhifələrində müasir əlifbamızın layihəsi müzakirəyə çıxarılarq ictimaiyyətə çatdırılmış, bundan sonra 1992-ci ildə qəbul olunmuşdur. Yeni əlifbada apostrof işarəsi hərflər sırasından çıxarılmışdır. Müasir Azərbaycan əlifbası Azərbaycan dilinin səslərinə müvafiq tərtib olunduğundan miqdarca o qədər də çox olmayan hərflər Azərbaycan dilinin yazısını lazımi dərəcədə təmin edir. Bu əlifbada heç bir səsi bildirməyib, lüzumsuz işlənən hərf yoxdur. Buradakı hər bir hərfin müəyyən funksiyası mövcuddur və bunların köməyi ilə dilimizdəki əsas səslər - fonemlər əks oluna bilir.

Yeni əlifba layihəsinin hazırlanması və Azərbaycan dili haqqında qanun layihəsinin tərtib olunması işi, qayğıları ilə yanaşı, görkəmli dilçi-alim və ictimai xadim Afad Qurbanov 1990-1995-ci illərdə Azərbaycan Parlamentinin deputatı kimi geniş ictimai-siyasi fəaliyyət göstərərək bu sahələrdə də xeyli işlər görmüşdür. Onun deputat platformasının əsas tezislərindən biri məhz latın qrafikalı yeni əlifbaya keçidin, Azərbaycan dilinin daha fəal işlədilməsinin, habelə, onun ictimai və başqa funksiyalarının genişləndirilməsinin təmin edilməsi məsələləri olmuşdur.

Bir daha qeyd edək ki, ölkəmizdə əlifba islahatının aparılmasında Afad Qurbanovun Azərbaycan Əlifba Komissiyasının sədri və latın qrafikası əsasında hazırlanmış və bu gün istifadə etdiyimiz müstəqil əlifbamızın müəllifi kimi böyük xidmətləri olmuşdur. İstedadlı dilçi-alim, bacarıqlı təşkilatçı olan akademik Afad Qurbanov bütün qüvvə və bacarığını xalqın arzu və istəyini əks etdirən bu mühüm işə — Azərbaycan üçün müstəqil əlifbanın hazırlanmasına həsr etmişdir.

Hər bir azərbaycanlı Azərbaycan himninin sözlərinin Əhməd Cavadə və musiqisinin Üzeyir Hacıbəyovə məxsus olduğunu bildiyi kimi, hazırda istifadə etdiyimiz müasir Azərbaycan əlifbasının yaradıcısının da Afad Qurbanov olduğunu unutmamalıdır.

Vaqif İSRAFILOV,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji
Universitetinin Azərbaycan dilçiliyi
kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.